

Emne nr. 67

SKIKK OG BRUK VED GUDSTJENESTEN OG VED DE KIRKELIGE HANDLINGER

Denne liste er en fortsettelse av listen "Kyrkjeleg folkelivsgransking" (emne nr. 49) som ble sendt ut for ca. 2 år siden. Ved disse nye spørsmålene håper vi å få klarlagt flere av de mange og varierende skikker som i eldre tid har vært forbundet med gudstjenesten – særlig da høymessen – og med de kirkelige handlinger. Mange av disse skikker er nu forsvunnet – noen først i den aller siste tid.

– En del spørsmål sikter mer på nydannelser som har funnet sted i dette århundre, og noen spørsmål dreier seg om den faktiske skikk og bruk i dag. Enkelte spørsmål kan synes nokså like visse spørsmål fra tidligere lister. Vi vil likevel be om å få dem besvart nu også, da siktepunktet i nærværende liste er noe anderledes.

Som medarbeiderne vil se, angår flere spørsmål forhold som klokkere, kirketjenere, organister og prester burde vite best beskjed om. Det ville derfor være meget ønskelig om medarbeiderne forela disse spørsmål for (eldre!) klokkere, kirketjenere osv. Det aller beste var dog kanskje at disse personer også fikk spørrelisten og skrev en egen besvarelse.

I alle fall er det meget viktig at man best mulig sted- og tidfester de forskjellige skikker. Dette gjelder ganske særlig hvor medarbeiderne bare kan gjengi eldre tradisjon.

A. FROPREKEN

1. Vet man om at det i eldre tid har vært holdt fropreken julemorgen og/eller på andre høytidsdager?
2. Hvor tidlig om morgenen begynte i tilfelle denne gudstjenesten?
3. Brukte man da ekstra mange levende lys?
4. Når sluttet man å ha slike gudstjenester?
5. Har man nylig tatt skikken opp igjen? Når? Hvor tidlig holdes froprekenen nu?

6. Fortell også om andre, særegne skikker ved fropreken som det ikke er spurt om her i listen.

B. HØYMESSEN

7. Kunne man gå forbi hverandre på veien til kirken?
8. Skulle konen gå noen skritt bak sin mann? Hvor langt etter? Hvorfor?
9. Var (Er) det skikk å bære salmeboken til kirken i et tørklæ?
10. Var (Er) det likt for menn og kvinner?
11. Hadde kvinnene blomster, lukteflasker, drops og lignende med seg til kirken?
12. Bød man hverandre av det i kirkebenken?
13. Hadde mennene snus eller skråtobakk?
14. Var (Er) det spyttbakker mellom kirkebenkene?
15. Hvor lenge holdt skikken med særskilt manns- og kvinneside seg?
16. Hvem brøt først med denne skikk?
17. Hva syntes folk om dette?
18. Hvor mange lys ble brukt på alteret?
19. Var det flere ved høytidene?
20. Når ble lysene tent: før gudstjenesten begynte, i begynnelsen av gudstjenesten, like etter prekenen, like før nattverden eller?
21. Hva gjør man nu?
22. Har kirken (hatt) elektriske pærer i alterlysene?
23. Når ble de anskaffet (eventuelt avskaffet)?
24. Hva syntes (synes) folk om dette?
25. Ble store lys som var brukt i hjemmet osv. ved begravelse, etter denne gitt til kirken? Når opphørte skikken? Hvorfor? Var disse lys forsynt med sørgeflor, små ”navneskjold” eller lignende?
26. Når begynte man å bruke blomster på alteret?
27. Hvem innførte denne skikk?
28. Hva syntes folk om det?
29. Hvem ordner med blomstene nu?
30. Bruker man spesielle blomster til bestemte tider av kirkeåret: advent, jul, fasten, påsken, pinsen osv.?
31. Har man benyttet (Benytter man) kunstige blomster?
32. Tar presten på seg messeklærne (skjorten og hagelen) foran alteret?

33. Hjelper klokkeren ham med det?
34. Ligger hagelen på alteret når det ikke brukes? Hvor på alteret?
35. Når begynte presten å ta på seg messeklærne ute i sakristiet eller lignende? Hvorfor?
36. Har det alltid vært bedesammal ved alteret til bruk for presten?
37. Har denne skammel alltid stått på venstre side, sett nede fra kirken?
38. Når fikk alteret eventuelt også en skammel på høyre side?
39. Knelte menigheten noen gang i gudstjenesten? På hvilke punkter?
40. Når opphørte dette? Hvorfor?
41. Er både klokkerens ”inngangsbønn” og ”utgangsbønn” fremdeles i bruk?
42. Hva synes menigheten om disse bønner?
43. Bruker man nu ”Kyrie eleison” (Landstad rev. nr. 49,1) eller ”Herre, miskunne dig...” (nr. 49,2) etter prestens syndsbekjennelse?
44. Var det tidligere vanlig å synge alle versene i salmene i høymessen?
45. Ble det brukt bestemte salmer på visse søndager og tider i kirkeåret? Hvilke?
46. Sang man noen gang versene i en salme som vekselsang mellom menn og kvinner eller mellom menighet og klokker?
47. Skulle kvinnene noen gang tie under salmesangen? Hvorfor?
48. Sa (Sier) klokkeren fra om hver salme som skulle (skal) synges?
49. Gjorde (Gjør) han dette i klokkerstolen eller gikk (går) han frem i kordøren?
50. Sa (Sier) han da bare nummeret eller første linje av salmen eller hele første vers?
51. Stod (Står) han oppe under salmesangen og under menighetssvarene i liturgien? Hvorfor?
52. Reiste menigheten seg tidligere alltid ved tekstlesningene fra alter og prekestol?
53. Reiste de seg også alltid ved velsignelsen fra prekestolen og fra alteret?
54. Kunne kvinnene sitte under evangelielesningen? Hvorfor?
55. Vet man om at presten har messet epistel og/eller evangelium fra alteret? Når opphørte dette?
56. Pleide menigheten å messe, be eller lese (halv-)høyt sammen med presten i tekster og bønner?
57. Tar menigheten nu høylydt del i fremsigelsen av trosbekjennelsen?

58. Brukes noen gang salmen ”Vi tror og trøster på én Gud” (Landstad nr. 32) i stedet for den apostoliske trosbekjennelse?
59. Synger menigheten noen gang svaret ”Pris og ære være dig, Herre!” i stedet for det vanlige ”Gud være lovet for sitt glade budskap!”?
60. Brukte presten fri bønn, et salmevers eller en fast bønn på prekestolen før han leste opp prekenteeksten?
61. Hvordan lød i tilfelle denne faste bønn?
62. Ble det ringt en ekstra gang med kirkeklokkene like før selve prekenen skulle begynne? Når opphørte dette?
63. Hendte det at presten brukte andre ord (omskrev, parafraserte) når han leste Fader vår og velsignelsen?
64. Løftet (Løfter) han hendene ved velsignelsen fra alteret?
65. Gjorde (Gjør) han da korstegn? Med høyre hånd?
66. Hvordan var (er) dette ved velsignelsen fra prekestolen?
67. Var det skikk at orgelet ikke ble benyttet på Langfredag – eventuelt heller ikke på Bededag?
68. Når begynte man i tilfelle å bruke det også da?
69. Knelte klokkeren i kordøren (eller på alterringen) under litaniet i Bededagsgudstjenesten?
70. Når opphørte i tilfelle dette?
71. Når begynte man å pynte kirkene med markens grøde ved høsttakkefesten?
72. Hvor ble (blir) ”pynten” plassert?
73. Hva gjør man av denne etter gudstjenesten?
74. Fortell også om andre, særegne skikker ved høymessen som det ikke er spurt om her i listen.

C. DÅPEN

75. Brente man lys over barnet før det var døpt?
76. Ble dåpen forrettet andre steder enn fremme i koret: i skibet, nede ved kirkedøren eller?
77. Når opphørte i tilfelle dette siste? Hvorfor?
78. Bar barnet dåpsluen også før selve dåpsakten?
79. Hva ble (blir) denne lue kalt?
80. Bar (Bærer) presten messeskjorte ved dåpshandlingen?
81. Når sluttet (eventuelt begynte) han med dette?
82. Ble (Blir) guttebarna alltid døpt før pikene? Hvorfor?
83. Holdt presten barnet i sine armer under selve dåpsakten?
84. Sa klokkeren (og fadderne?) ”Amen” etter prestens bønner i dåpsritualet? Når opphørte i tilfelle dette?

85. Var det misnøye i menigheten med det nye dåpsritualet i 1914 der spørsmålene til fadderne ble erstattet av at presten alene fremsa forsakelsen og troen?
86. Fortsatte presten likevel å bruke spørreformen? Hvor lenge?
87. Hvilken salme ble (blir) mest brukt ved dåpen?
88. Hva gjorde (gjør) man av dåpsvannet når gudstjenesten er slutt?
89. Fortell også om andre særegne skikker ved dåpen som det ikke er spurt om her i listen.

D. KONFIRMASJONEN

90. Var rekken av konfirmantenr (øverst-nederst) på kirkegulvet ordnet etter deres kunnskaper, kjønn eller lignende eller etter foreldrenes sosiale stilling?
91. Fant både overhøring og konfirmasjon sted på samme søndag?
92. Bar (Bærer) presten messeklær ved konfirmasjonshandlingen?
93. Foregikk løfteavleggelsen og prestens velsignelse andre steder enn ved alterringen, nemlig på kirkegulvet?
94. Stod eller knelte konfirmantene da?
95. Når ble det alminnelig at de knelte på alterringen?
96. Brukte presten ett og samme eller forskjellige velsignelsesønsker over konfirmantene?
97. Fortell også om andre, særegne skikker ved konfirmasjonen som det ikke er spurt om her i listen?

E. SKRIFTEMÅLET

98. Hva kalte man denne handling (skrift, skriftegang, skriftemål eller)?
99. Fant dette sted i kirken eller i sakristiet?
100. Hvilke salmer ble mest brukt?
101. Holdt presten skrifte-talen fra alteret, kordøren eller prekestolen?
102. Var det alltid bare én tale?
103. Fremsa klokkeren en syndsbekjennelse på vegne av skriftefolkene?
104. Hvordan lød i tilfelle denne syndsbekjennelse?
105. Var syndsbekjennelsen en Davids-salme? Hvilken?
106. Knelte klokkeren under syndsbekjennelsen? Hvor?
107. Når sluttet han å fremsi syndsbekjennelsen? Hvorfor?
108. Tok de skriftende presten i hånden før og/eller etter absolusjonen (avløsningen)?

109. Brukte presten noen gang absolusjons-formularen i betinget form: ”Dersom...”?
110. Sa han: ”...tilsiger jeg dig...” eller ”forkynder jeg dig alle dine synders nådige forlatelse...”?
111. Brukte han alltid håndspåleggelse ved absolusjonen?
112. Avløste han alltid to på én gang, dvs. la én hånd på hver?
113. Hendte det at noen tok del i skriftemålet uten å ta del i den etterfølgende altergang?
114. Tok (Tar) man av seg yttertøy og hodebekledning før man gikk (går) frem for å motta absolusjonen?
115. Fortell også om andre, særegne skikker ved skriftemålet som det ikke er spurt om her i listen.

F. NATTVERDEN – ALTERGANGEN

116. Kjenner man også betegnelsen ”kommunion” for denne handling?
117. Hvor lenge holdt skikken seg at natteverdgjestene anmeldte (tegnet) seg til kommunion hos klokkeren (presten)?
118. Ble dette avskaffet av presten (biskopen)? Når? Hvorfor?
119. Forekom det at altergangen ble lagt før eller etter selve gudstjenesten? Når? Hvorfor?
120. Tok menigheten høylydt del når presten messet (leste) Fader vår og Innstiftelsesordene? Når opphørte dette?
121. Tegnet menigheten seg med korstegnet når presten begynte å messe (lese) Innstiftelsesordene? Når opphørte dette?
122. Knelte menigheten nede i kirkebenkene mens Innstiftelsesordene ble messet (lest)? Når opphørte dette?
123. La presten hånden på brødesken (foruten at han løftet disken) og på vinkannen (foruten at han løftet kalken) mens han messet Innstiftelsesordene?
124. Gjorde han da også korstegn over disken og kalken?
125. Stod presten vendt mot alteret mens han messet Innstiftelsesordene, eller stod han halvt eller helt vendt mot menigheten? Hvordan er det nu?
126. Gjentok han Innstiftelsesordene – stille, halvhøyt eller høylydt? – dersom klokkeren måtte bringe mer brød (og vin) inn på alteret fra sakristiet, nemlig fordi det som først var innviet, ikke var tilstrekkelig? Hvordan gjør han nu?

127. Gjorde (Gjør) presten korstegn med brødet (oblaten) idet han rakte (rekker) det til alter-gjestene?
128. Gjorde (Gjør) han korstegn med kalken mens han fremsa (fremsier) nattverdønsket ("Den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus...") etter utdelingen?
129. Hvis det var to prester ved altergangen, når kom den annen prest til alteret: etter prekenen, etter kirkebønnen, etter at Innstiftelsesordene var lest?
130. Hvordan gjør man nu?
131. Fremsa prestene hver sin del av nattverdliturgien eller tok den ene alt ammen?
132. Hvordan gjør man nu?
133. Stod begge vendt mot menigheten mens nattverdønsket ("Den korsfestede og oppstandne...") ble fremsagt etter utdelingen?
134. Hvem av de to deler ut brødet og hvem vinen?
135. Deler den ene hele tiden ut brødet og den annen vinen, eller bytter de på hver annen gang eller lignende?
136. Fremsier de nattverdønsket hver sin gang?
137. Bad klokkeren tidligere høyt et Fader vår på vegne av nattverd gjestene like før utdelingen? Når opphørte dette?
138. Stod eller knelte han da?
139. Bad altergjestene selv stille noen fast bønn før og etter de mottok sakramentet? Hvilken?
140. Neiet altergjestene straks de hadde reist seg fra knefallet etter at utdelingen var endt?
141. Hvorfor gjorde de dette?
142. Hvor mange ganger neiet man?
143. Var det likt for kvinner og for menn?
144. Når forsvant denne skikken? Hvorfor?
145. Var det andre særlige skikker ved altergangen? Beskriv dem mest mulig detaljert.
146. Hilste (Hilser) nattverd gjestene hverandre med en særlig (fast) hilsen, umiddelbart etter altergangen eller etter gudstjenesten var slutt?
147. Ble (Blir) nattverd gjestene møtt med en lignende særlig (fast) hilsen når de kommer hjem igjen?
148. Var det noen opposisjon i menigheten da særkalkene ble innført?
149. Finnes det ennu dem som helst vil drikke av den store felleskalken selv om de da må vente til siste knefall?

150. Hva gjorde man før med innviet brød og vin som ble igjen etter at utdelingen og gudstjenesten var slutt?
151. Hva gjør man nu?
152. Fortell også om andre, særegne skikker ved altergangen som det ikke er spurt om her i listen.

G. SOGNEBUD (SYKEKOMMUNION)

153. Så folk tidligere på denne handling bare som en forberedelse til døden?
154. Hvordan er det nu?
155. Fremsa den syke trosbekjennelsen eller en syndsbekjennelse før han mottok sakramentet?
156. Kysset den syke prestenes hånd etter at han var blitt meddelt?
157. Fortell også om andre særegne skikker ved sykekommunionen som det ikke er spurt om her i listen.

H. BRUDEVIELSEN

158. Fant vielsen noen gang sted under gudstjenesten? På hvilket punkt?
159. Var kirken særlig pyntet ved denne anledning? Med hva?
160. Bar presten da messeskjorte?
161. Hadde forloverne og foreldrene bestemte plasser? Hvor?
162. Var bruden klædt i "bunad"? Hvor lenge varte denne skikken?
163. Kunne bruden ha sort kjole? Eller annen farge?
164. Når begynte man å bruke hvit brudekjole?
165. Hvem begynte?
166. Når ble dette det vanlige?
167. Ha brudekrone vært i bruk? Hvordan er det nu?
168. Er vielsen blitt forrettet i kordøren i stedet for ved alteret?
169. Spilte organisten noe bestemt inngangs- og utgangsstykke?
170. Når begynte han å bruke den nu vanlige bryllupsmarsj av Mendelssohn?
171. Hvilken salme ble mest brukt ved vielse? Hvordan er det nu?
172. Velsignet presten vigselsringen(e)?

173. Hendte det at brudeparets foreldre ikke reiste med til vielsen i kirken? Hvorfor ikke?
174. Fortell også om andre, særegne skikker ved brudevielsen som det ikke er spurt om her i listen.

I. INNGANGSKONER

175. Hvordan var inngangskonen klædt? Hadde hun ekstra meget tøy på seg?
176. Ble ugifte mødre innledet i kirken? Hadde de i tilfelle annen klædedrakt?
177. Kunne også fattige og ringe koner bli innledet?
178. Var det mest blant de ringe at skikken holdt seg?
179. Fant innledelsen sted før gudstjenesten begynte eller under en av de første salmene (hvilken?) eller når?
180. Bad presten Fader vår etter talen til konen(e)?
181. Knelte hun noen gang under handlingen? Når? Hvor?
182. Tok presten henne til sist ved hånden og ledet henne inn i kirken?
183. Når opphørte skikken at konene lot seg innlede? Hvorfor?
184. Gav inngangskonene sine følgekoner et kyss etter at de hadde ofret på alteret til presten?
185. Spanderte hun sukkertøy eller annet godt på dem etter gudstjenesten?
186. Ble "innledelsen" gjort unna bare som en bekjentgjørelse fra prekestolen?
187. Hvem var det som i tilfelle foretrakk dette fremfor å bli innledet på gammel vis av presten?
188. Fortell også om andre, særegne skikker i samband med inngangskonene som det ikke er spurt om her i listen.

J. OFRINGEN PÅ ALTERET (TIL PRESTEN)

189. Ofret hele menigheten til presten på andre dager i året enn i de tre store høytider?
190. Var det noen felles offerdag på høsten? Ved høsttakkefesten?
191. Ble det ofret til sogneprest, kapellan og klokker?
192. Foregikk ofringen til alle disse på samme dag eller på forskjellige dager? Hvilke?
193. Hvis det var flere prester i menigheten, ble da offeret lagt på forskjellige steder på alteret til hver enkelt av dem?

194. Hvor la man offeret til klokkeren?
195. Hvor meget pleide man å ofre til hver av disse: presten(e) og klokkeren?
196. Stod presten vendt mot alteret eller mot menigheten mens ofringen foregikk? Hvordan er det nu?
197. (Hånd)-Hilste eller nikket presten til de ofrende? Hvordan er det nu?
198. Gikk man alltid rundt alteret?
199. Gikk man alltid med solen?
200. Ble det til ofringen reist en enkel portal mellom alterringen og korveggen slik at de ofrende gikk under den?
201. Hva var portalen laget av? Hvem satte den opp?
202. Gikk man til ofring i en bestemt (rang-)orden?
203. Hvem gikk i tilfelle først opp?
204. Gikk det tregt med å få de første til å gå frem?
205. Forsøkte man å slippe å komme sist i offergangen?
206. Var det skikk at sørgende ikke tok del i ofringen? Hvorfor?
207. Pleide hele brudedefølget å ofre etter vigselen?
208. Tok andre enn fadderne (og foreldrene?) del i ofringen etter dåpen?
209. Hvordan var dette dersom barnets far var en stor mann i bygda?
210. Takket alltid presten fra prekestolen for offeret?
211. Ble denne takken (nesten) til en fast form?
212. Hva syntes folk om offerskikken og om offergangen om alteret?
213. Fortell også om andre, særegne skikker ved ofringen på alteret til presten som det ikke er spurt om her i listen.

K. BEGRAVELSEN

214. Lestes en bønn (hvilken) eller en salme (hvilken) straks døden var inntrått?
215. Tentes da også lys? Hvor? Hvor mange?
216. Ble det ansett som sømmelig for de sørgende å undertrykke gråten?
217. Knelte følget ved graven og bad bønner (hvilke?) etter at graven var kastet igjen?
218. Tegnet alle også et kors i mulden?
219. Holdt presten en særlig likpreken fra prekestolen over den døde?
220. Ble den i tilfelle holdt i forbindelse med begravelsen eller ved første gudstjeneste etterpå?

221. Hvor lang tid tok selve denne likpreken?
222. Hva kalte (kaller) man den talen presten holdt (holder) ved graven (gravtale, gravfeste, liktale, likpreike eller)?
223. Hvis denne tale ble (blir) holdt inne i kirken, var (er) det da fra kordøren, fra alteret eller hvorfra?
224. Når begynte også andre enn presten å holde taler ved kisten (inne i kirken eller ute ved graven)?
225. Når begynte skikken med kransepålegning og -taler ved jordfestelsen?
226. Var det noen opposisjon mot dette?
227. Er skikken i bruk nu?
228. Vet man at presten har brukt andre ord enn den vanlige jordfestelsesformular ("Av jord er du kommen...")?
229. Skulle sørgende sitte under hele gudstjenesten første søndag etter begravelsen også når menigheten ellers reiste seg (ved skriftlesningene, velsignelsene osv.)?
230. Fortell også om andre, særegne kirkelige skikker ved begravelsen som det ikke er spurt om her i listen eller i liste nr. 64.